

Крилаті вислови

Крилаті слова — сталі словесні формули (влучні вислови, звороти мови, окремі слова).

До крилатих слів належать:

- висловлювання відомих осіб (письменників, політиків, громадських діячів та ін.);
- назви історичних та міфологічних подій, що набули переносного значення;
- власні імена історичних, міфологічних та літературних персонажів, які мають символічне значення тощо.

Є різні терміни на позначення цього поняття (літературна цитата, фразеологічна цитата, крилата фраза, крилатий вираз), але в українській науковій літературі усталився термін крилаті слова.

Словосполучення крилаті слова набуло термінологічного значення після виходу у світ книги «Крилаті слова» (1864) німецького філолога Георга Бюхмана.

Джерела крилатих слів

Джерела крилатих слів різноманітні: усна народна творчість, твори античних письменників, релігійні тексти (Біблія, Коран), вислови з європейських мов, вислови українських та зарубіжних письменників. В українській мові особливо поширені крилаті вислови з творчості Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки та ін. Крилаті слова є досить популярними серед мовців. Крилаті вислови, як прислів'я і приказки, зараховують до фразеологізмів, але такий підхід не є загальноприйнятим.

Приклади

«Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові» (2001)

«Усе тече, все змінюється» (давньогрецький філософ Геракліт).
«Інші часи — інші пісні» (Нікола Буало).
«Попіл Клааса б'є в серце» (Шарль Де Костер).
«Іду на ви» (знамените історичне послання, яке Святослав відправив хозарському кагану).
«Всякому городу — нрав і права» (Григорій Сковорода).
«Борітеся — поборете!» (слова з поеми Тараса Шевченка Кавказ).
«Лиш боротись — значить жити» (Іван Франко).
«Слово, чому ти не твердая кри́ця?[1]» (Леся Українка).
«Нове життя нового прагне слова» (Максим Рильський).
«Маємо те, що маємо» (відомий вислів першого українського президента Леоніда Кравчука).

Крім того, крилаті вислови нерідко використовують в оригінальній формі, тобто без перекладу. Особливо це стосується латинських висловів. Див. приклади нижче.

«Cogito, ergo sum» — «Я мислю, отже, я існую» (твердження французького філософа Декарта).
«Omnia mea mecum porto» — «Усе моє ношу з собою» (вислів, який Цезар приписував давньогрецькому мудрецю Біанту).

Крилаті слова, поширені в українській мові, неодноразово виходили в збірниках. Наприклад: «1000 крилатих виразів української літературної мови» А. Коваль і В. Коптілова (1964), «Крилаті вислови в українській літературній мові» А. Коваль і В. Коптілова (1975), «У світі крилатих слів» В. Коптілова (1976), «Крилаті латинські вислови» Ю. Цимбалюк і Г. Краковецької (1976), «Крилате слово» А. Коваль (1983), «Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові» А. Коваль (2001).

Джерело: http://uk.wikipedia.org/wiki/Крилаті_слова

A posteriori

Значення вислову - на підставі даних, що вже є, на підставі досвіду. Походить від латинських а - від і posterior - подальший.

A priori

Значення вислову - незалежно від досвіду. Походить від латинських а - від і prior - попередній.

А все-таки вона крутиться

Цей вислів, нібито належить визначному італійському астрономові, фізику і механіку Галілею, який залишив після себе чимало винаходів та зробив великий внесок у розвиток науки. Його дослідження кардинально вплинули на розвиток наукової думки. Найважливішим вкладом Галілео Галілея в науку була свідомо й послідовна заміна пасивного спостереження активним експериментом. Його вплив на розвиток науки не можливо оцінити. Проте, за свої знання та переконання він ледь не був позбавлений життя.

Ще в молодості Галілей познайомився з книгою Коперника і став переконаним прихильником геліоцентричної моделі світу. Спочатку, в XVI столітті, католицька церква ще поблажливо ставилася до вчення Коперника, хоча багато видних теологів вже тоді засуджували його як єресь. Вони вказували на те, що гіпотеза про рух Землі прямо суперечить текстам Псалмів, віршу з Еклезіаста, а також епізоду з "Книги Ісуса Навина", де, на їхню думку, ясно говориться, що Земля нерухома, а Сонце ходить навколо Землі.

Галілея викликали до Риму на суд Інквізиції за підозрою в єресі. Галілей підкорився, і прибув у Рим 13 лютого 1633. Слідство тягнулося з 21 квітня по 21 червня 1633. По закінченні першого допиту обвинуваченого взяли під арешт. Галілей провів в ув'язненні всього 18 днів - ця незвичайна поблажливість, ймовірно, була викликана згодою Галілея покаятися. Останній допит Галілея відбувся 21 червня. Галілей підтвердив, що згоден вимовити потрібне від нього зречення. Звідси і бере початок фраза "І все-таки вона крутиться!" - яку нібито виголосив у Галілео Галілей, будучи вимушеним відректися перед інквізицією від свого переконання .

Судячи за свідченнями друзів і листів самого Галілея, його погляди після показного покаяння не змінилися, він як і раніше був переконаний в обертанні Землі. Однак не існує доказів того, що Галілей говорив цю фразу. Біографія

Галілея, написана в 1717 його учнем і послідовником Вінченцо Вівіані, не містить жодних згадок цієї фрази.

Як виявили історики, міф про те, що Галілей вимовив "І все-таки вона крутиться!" був створений і запущений в обіг в 1757 (тобто через сто з гаком років після зречення Галілея) італійським журналістом Джузеппе Баретт і став широко відомий в 1761 після перекладу книги Баретт на французьку. Фразеологічний зворот вживають в тих випадках, коли людина впевнена у своїй правоті.

А король - голий

Вислів з казки Г.К.Андерсена "Нове вбрання короля". Король був великим прихильником модного вбрання. Тож двоє шахраїв вирішили підзаробити й пообіцяли королю, що виготовлять для нього чудове вбрання з тканини дивовижної властивості - вона стає невидимою для всякою людини, яка знаходиться не на своєму місці, або є надзвичайно дурною. Коли королю та його сановникам нібито представили вбрання, вони стали його вихвалити, боячись зізнатися, що нічого не бачать. Так зовсім голий король і ходив перед жителями свого міста, поки одне хлоп'я не вигукнуло: "Та він же зовсім голий!" Сюжет казки був запозичений Андерсеном з новели Хуана Мануеля, опублікованої у 1335 р. у першій частині книги "Книга прикладів графа Луканора і Патроніо" або просто "Граф Луканор". Андерсен сам написав про це в своєму щоденнику.

У сучасному значенні так говорять про явний прорахунок будь-кого, особливо керівників і політиків.

Або Цезар, або ніхто

AUT CAESAR AUT NIHIL (рос. или грудь в крестах, или голова в кустах; укр. або пан, або пропав). Римський диктатор і полководець Гай Юлій Цезар відомий хоробрістю й рішучістю. Ці слова було викарбувано на одному із бюстів Цезаря.

Або все, або нічого

Автор вислову — римський імператор Калігула. Він витрачав великі кошти із скарбниці на себе. Коли йому дорікнули цим, імператор відповів: «Жити

потрібно або в усьому собі відмовляючи, або як Цезар», що керувався принципом: «Прийшов, побачив, переміг».

Фразеологізм «або все, або нічого» вживають, коли потрібно висловити рішучість, готовність домогтися всього бажаного ціною неймовірних зусиль, будь-яких жертв чи навіть життя.

Авгієві стайні

Вперше згадуються старогрецьким істориком Діодором Сіцилійським (І ст. до н. е.), який викладає міф про Авгія – царя Еліди, сина бога сонця Геліоса. Авгій мав кілька тисяч голів худоби, стійла якої не чистилися протягом 30 років. Геракл, перепинивши течію річки Алфей, спрямував її на стайні, що були очищені в такий спосіб за один день. Це був сьомий подвиг Геракла.

У переносному значенні вираз стали вживати ще античні письменники (Сенека, Лукіан та ін.), характеризуючи безладдя, запущені справи.

Авель

За біблійною легендою (Буття, 4), син Адама і Єви, вбитий рідним братом Каїном. Ім'я Авеля здавна вживається в літературі як символ невинної жертви.

Аврора

У римській міфології Аврора — богиня ранішньої зорі. У образній і поетичній мові взагалі синонім ранішньої зорі. Вираз «рожевоперста Аврора» увійшло до літературної мови із творів Гомера. У грецькій міфології їй відповідає Еос.

Аврора - подруга муз

AURORA MUSIS AMICA (AURORA HABET AURUM IN ORE) (де Аврора — богиня ранкової зорі). В українській мові адекватним виразом є «хто рано встає, тому Бог дає». В його основу покладено переконання, що ранковий час найпридатніший для занять мистецтвами й наукою, а також іншими видами діяльності.

Агнець Божий

Перші слова католицької молитви. У християнській міфології – символ смирення і покірності. У сучасній літературі цей вислів часто вживається з метою досягнення сатиричного ефекту при зображенні безвольних і нерозумних людей.

Адам

Давньоєврейською мовою означає "людина". Це ім'я йому дав Бог, а от ім'я жінці дав Адам: "І назвав Адам ім'я своїй жінці: Єва, бо вона була мати всього живого" (3: 20). Ім'я Єва по-давньоєврейськи — "життя", "жива". Адам, за велінням Бога, давав назви в усьому живому на землі: "І назвав Адам імена всій худобі, і птаству небесному, і всій польовій звірині" (2: 20).

Адам — це перша людина, це й людина, одурена змієм, через яку все людство втратило можливість жити в райському саду і змушене було зазнавати віками праці важкої, хвороб і злигоднів, — ось ті значення, які вкладають в це ім'я, коли його вживають у переносному або в широкому, узагальненому значенні:

Що діяти з обдуреним Адамом?

Устань, мудрець, віщуй, не проклени.

(А. Малишко)

Адамове ребро, Адамове реберце

Так жартівливо часом називають жінку.

Ось як описано в Біблії створення жінки: «І вчинив Господь Бог, що на Адама спав міцний сон, — і заснув він. І Він узяв одне з ребер його, і тілом закритим його місце. І перетворив Господь Бог те ребро, що взяв із Адама, на жінку, і привів її до Адама. І промовив Адам: "Оце тепер вона — кість від костей моїх, і тіло від тіла мого"» (2: 21-23).

Адамові діти

Нашадки Адама, рід людський. Цей вислів став крилатим у нас завдяки Шевченковій поемі "Сон", де є такі слова:

Усі на сім світі —

І царята, і старчата

— Адамові діти.

Адвокат диявола

Вислів прийшов до нас із латинської мови - *Advocatus diaboli*. Процедура канонізації (зарахування до лику святих) в Римо-католицькій церкві проходила у формі диспуту між двома сторонами. Один з учасників виступав у ролі "адвоката Бога" і говорив про чесноти майбутнього святого, про його заслуги, на підставі яких означеного праведника можна зарахувати до лику святих. Інша сторона - "адвокат диявола" - говорила про його недоліки й огріхи, які перешкоджають канонізації. За результатами цього диспуту й приймалось рішення про зарахування до лику святих.

Цей вислів застосовується і в англійській мові - *devil`s advocate*. Вказано в американському словнику "American Heritage Dictionary of Idioms" Крістіна Аммера (by Christine Ammer), 1992 р., де зазначається та сама версія - вислів з Римської католицької церкви, де *advocatus diaboli* називали спеціально призначену особу, головним завданням якої було висунути вагомі аргументи проти канонізації означених осіб. Вислів став застосовуватись в англійській мові в більш широкому значенні з середини XVIII ст.

Сучасне значення - той, хто виступає проти якоїсь думки, кандидата, заради суперечки, або щоб допомогти встановити істину (повноваження особи).

Адміральська година

Вислів пішов з часів Петра I, коли засідання адміралтейств-колегій закінчувались об 11 годині ранку, і наставляв час обіду. Об 11 годині в Петра I була обідня перерва.

Вислів "адміральська година" увійшов у широкий вжиток після того, як починаючи з 1865 р. рівно опівдні в Петербурзі стали стріляти з гармати Адміралтейства, позначаючи точний час.

Сучасне значення (жартівливе) - час випити й закусити.

Акела промахнувся

Ця фраза з твору "Книга джунглів" 1894 р. англійського письменника Джозефа Редьярда Кіплінга (1865 - 1936), відомої в нас під назвою "Мауглі". Слова належать пантері Багірі про вожака вовчої зграї Акелу, який промахнувся й не

зміг убити звіра, якого загнала зграя. В результаті, за законами джунглів старий вожак повинен був поступитися своїм місцем більш молодому й сильному вовку.

"На півдорозі до вершини він перестрів Багіру; вранішня роса виблискувала на її шкурі, немов діаманти...

— Акела промахнувся,— сказала пантера. — Вони вбили б його тієї ж ночі, проте їм бракувало тебе. Тебе вже розшукують у горах."

Вислів означає чийсь прорахунок, помилку.

Альбїон

Стародавня назва Британських островів, яка зустрічається ще в античних авторів (зокрема, у Птомея). У наші дні це слово вживається здебільшого з іронічним забарвленням.

Альма-матер

Значення - університет, навчальний заклад, в якому навчався.

Буквальний переклад з латини "годувальниця" ("alma" - та, що годує, "mater" - мати). Ще з часів Давнього Риму студенти стали називати так свої навчальні заклади. Так вони їх називають і зараз. Цей же вислів вживається і в англійській мові. Воно вказано в Американському словнику "American Heritage Dictionary of Idioms" Крістіна Аммера (by Christine Ammer), 1992 р.

Альфа і омега

Початок і кінець. Перша і остання букви латинського алфавіту. Звідси й значення цього виразу: початок і кінець, все, що є. (З Біблії, Апокаліпсис, 1,8; 2,3: "Я єсмь альфа і омега, початок і кінець, – каже господь", і далі: "...Голос, ніби сурма, що говорив: "Я єсмь альфа і омега, перший і останній" (1, 10).

Американська мрія

Американська мрія (American Dream) - так називають систему американських цінностей, головна з яких - можливість розбагатіти, завдяки своїй праці.

Вислів став широко відомим після виходу книги "Епопея Америки" (1931) Джеймса Траслоу Адамса. В епілозі книги її автор писав: "...Американська мрія

про країну, де життя кожної людини буде кращим, багатшим і повнішим, де в кожного буде можливість отримати те, на що він заслуговує".

Ангел-хоронитель (ангел-охоронник)

Ангел, який за релігійними віруваннями, охороняє певну людину.

Вислів пішов католицької гілки християнства, де ангели діляться на три категорії (іпостасі): перша (вища) - серафіми, херувіми й престоли, середня - ангели панування й третя (нижча) - ангели початку, архангели й ангели-хоронителі. Останні є найближчими до людини, приймають участь в її справах, опікають, охороняють.

Система ангелів описана в книзі "Про небесну ієрархію" («Coelestia hierarchia») богослова Псевдодіонісія Ареопагіта (V ст.).

В православній культурі ангелом-хоронителем традиційно (хоча й не зовсім точно) називають того святого (великомученика), чиє ім'я було надано людині при хрещенні. Тому до 1917 р. в Росії, Україні, Білорусі традиційно відзначали не день народження (що було запроваджено при радянській владі), а іменини, як тоді казали "день ангела".

Аннібалова клятва

Римський історик Полібій (II ст. до н. е.) розповідає, що коли майбутньому карфагенському полководцеві Аннібалу (Ганнібалу, 247-183 до н. е.) сповнилося 10 років, батько примусив його поклястися завжди бути непримиреним ворогом Риму. Аннібал додержав клятви. Не раз він завдавав римському війську тяжких поразок. Зазнавши розгрому і переконавшись у неможливості продовжувати боротьбу. Аннібал покінчив життя самогубством.

У переносному значенні – тверда рішимість боротися до кінця.

Ім'я Аннібала вживається на означення відважного полководця.

Антеї

За грецькою міфологією Антеї — велетень, володар Лівії, син бога моря Посейдона і богині землі Геї. Викликав на бій усіх, хто з'являвся у його володіннях, і був непереможним, доки торкався матері-землі. Задушив його Геракл відірвавши від землі. Міф цей наданий грецьким письменником Аполлодором в «Бібліотеці». Образ Антея використовується, коли говорять про

силу, якою людина володіє, якщо він пов'язаний з рідною землею, рідним народом.

Аполлон

Крилатими стали назви багатьох давньогрецьких богів. Одним із найшанованіших богів Стародавньої Еллади був Аполлон. Бог сонячного сяйва і музики, син Зевса, Аполлон мав також інші наймення (Срібнолукий, Феб). Грецькі скульптори зображували Аполлона у вигляді прекрасного юнака з луком або лірою в руках. І в сучасній мові з Аполлоном іноді порівнюють дуже вродливих людей.

Нечуй-Левицький так малює зовнішність одного з своїх героїв: «Несподівано перед нею (Настусею) став, ніби живий, Павлусь серед зали, міцний, дужий, пишний, неначе олімпійський бог, з красою Феба... з такою красою, якої вона й досі ніде не бачила».

Аполлон був героєм кількох грецьких міфів. Він переміг жахливого дракона Піфона, який переслідував колись його матір. Усі боялися дракона, що жив у глибокій гірській ущелині. Скелі тремтіли, коли він скручував кільцями свій вкритий блискучою лускою хвіст. Розлютився Піфон, побачивши в небі колісницю Аполлона, і вже збирався кинутися на сонячного бога, та в цю мить задзвенів срібний лук, і золота стріла тонко проспівала в повітрі пісню смерті. Роєм полетіли Аполлонові стріли на Піфона, і кожна влучила в потвору. Ще мить — і мертвий дракон лежав перед переможцем. Аполлон закопав тіло Піфона в землю і на місці своєї перемоги збудував святилище Оракул.

Аргонавти

Герої одного з найдавніших грецьких міфів, що розповідає про пригоди кількох сміливців, які на кораблі "Арго" вирушили в Колхиду за золотим руном. Похід був надзвичайно важким, тому в переносному вживанні слово "аргонавти" означає: сміливі мандрівники, першовідкривачі.

Аргус

За грецькою міфологією Аргус — стоокий велетень, уособлення зоряного піднебіння, син Геї. Богиня Гера змусила його стерегти Іо, кохану свого чоловіка Зевса, як він перетворив на корову, щоб вберегти від гніву ревнивої

дружини. Гера випрохала у Зевса корову і приставила до неї Аргоса, який пильно стеріг її — лише два ока у нього водночас закривалися, інші були відкриті і стежили за Іо. Лише Гермесу вдалося його вбити. Гера перенесла очі Аргоса на пір'я павича. Ім'я Аргуса стало прозвиськом для пильного і невсипущого вартового. За іншою легендою, стоокий Аргус втілює зоряне піднебіння.

Аристократія духу

Вираз датського письменника і філософа Хенріка Стеффенса (1773-1845), яким він характеризував прихильників ідеолога німецького романтизму Августа-Вільгельма Шлегеля. У переносному значенні "аристократ духу" — людина з високим інтелектуальним розвитком.

Аріаднина нитка, нитка Аріадни

За грецькою міфологією Аріадна — донька царя Криту Міноса і Пасіфаї. Колі на острів Крит з Афін разом із хлопцями, приреченими на поживу Мінотаврові, прибув царевич Тесей, Аріадна закохалася у нього. Мінотавр знаходився у Лабіринті — палаці з такою кількістю переходів, що із нього було неможливо вибратися. Аріадна дала Тесею клубок ниток, які він розмотував, входячи до Лабіринту. Вбивши Мінотавра, Тесей вибрався з Лабіринту за допомогою розмотаної нитки (Овідій, *Метаморфози*). У переносному розумінні нитка Аріадни — шляховказівна нитка, можливість, що допомагає вийти із скрутного положення.

Аркадія Аркадія

Область в центральній частині Пелопоннесу. У античній літературі і пізніше (головним чином в пасторалях 16—18 ст.) Аркадія зображувалася райською країною з патріархальною простотою устрою. У переносному розумінні — щаслива країна.

Астрея, часи Астреї

Астрея — друге ім'я богині справедливості Діке (дочки Зевса і Феміди), що жила на землі у золотому віці, а пізніше покинула її.

У переносному вживанні "часи Астреї" — щаслива пора.

Атлантида

З глибокої давнини, з творів грецького філософа IV ст. до н. є. Платона дійшли до нас перші відомості про Атлантиду — великий острів в Атлантичному океані, на якому була могутня й багата держава. Мешканці Атлантиди начебто прогнівили богів, і тоді Зевс затопив острів хвилями океану. У наш час вчені різних країн зацікавилися розповіддю Платона, яку багато століть вважали казкою. Різні дослідники намагаються ототожнити Атлантиду то з Канарськими островами, то з островом Критом у Середземному морі, припускаючи, що частина густо заселеного суходолу могла раптом опуститися в море після сильного землетрусу. Підводні експедиції час від часу шукають руїни Атлантиди на морському дні.

У переносному значенні Атлантида — прекрасна заповітна країна, а шукання Атлантиди — самовіддані спроби зробити відкриття. Леся Українка писала в поезії «О, знаю я, багато ще промчить...»:

"Не раз я з кораблем на дно піду, Шукаючи нової Атлантиди."

Велика поетеса говорить тут про безнастанний творчий пошук, без якого немислима справжня поезія.

Афродіта

Богинею краси й кохання в давньогрецьких міфах була Афродіта (римляни називали її Венерою). Афродіта народилася з шумовиння морських хвиль, і легкий вітерець приніс її на острів Кіпр. Тому богиню кохання часто називають Кіпрідою. Афродіта — найвродливіша з усіх богинь, і не дивно, що прекрасних жінок порівнюють із нею.

Афродіта щедро винагороджує тих, хто її шанує. Цікаву історію розповідали в давнину про славнозвісного кіпрського скульптора Пігмаліона.

П'ята Ахіллеса

У грецькій міфології Ахіллес (Ахілл) — один із найсильніших і хоробріших Героїв; він оспіваний в «Іліаді» Гомера. Післягомерівський міф, переданий римським письменником Гігіном, повідомляє, що матір Ахілла — богиня Фетіда, бажаючи зробити сина безсмертним, занурювала його у священні води річки Стікс. Лише п'ята, за яку Фетіда його тримала, не торкнулася води і

залишилася вразливою. У цю п'яту Ахілл і був смертельно поранений стрілою Паріса. Звідси виник вираз «п'ята Ахіллеса», що вживається у значенні: слабе, вразливе місце.

Бабине літо

Ясні, теплі дні на початку осені.

На початку вересня у селян закінчувалися польові роботи, і жінки бралися за домашню роботу. Тому цей період і названий "бабиним літом".

В англійській мові є схожий вислів - "індіанське літо", який позначає ясні, теплі дні в кінці осені (в США це період настає в кінці осені, оскільки клімат там тепліший). Цей вислів міститься в Американському словнику "American Heritage Dictionary of Idioms" Крістіна Аммера, 1992 р., де зазначається, що цей вислів пішов з XVIII ст.

Багатий, мов Крез

Дві з половиною тисячі років тому в Лідії — державі на західному узбережжі Малої Азії царював Крез, який зібрав у своєму палаці незліченні скарби. Слава про них пішла далеко по світу, і з того часу в багатьох мовах стали вживати вислів: «Багатий, мов Крез». І навіть саме ім'я Креза набрало переносного значення: фантастично багата людина.

Бальзаковський вік

Значення вислову - вік жінки між 30 і 40 роками.

Відомий французький письменник Оноре де Бальзак писав свої романи про тридцятирічних жінок. Один з його романів так і називається "Тридцятирічна жінка". З його доброго почину вік від 30 до 40 років стали називати бальзаковським.

Банкроти історії

Так говорять про політичних діячів, чії ідеї були спростовані в ході подальших історичних подій.

Вислів належить діячу російської революції 1917 року Леву Троцькому (Лев Давидович Бронштейн). У своєму виступі на Другому з'їзді Російської

комуністичної спілки молоді (РКСМ) у 1919 р. він сказав: "І справді, ми були банкрутами історії, якби тепер здали наше головне місто революції".

Барон Мюнхаузен

Цей крилатий вислів походить від імені саксонського барона Карла-Фрідріха-Ієроніма фон Мюнхгаузена (1720-1797), автора "Путівника для веселих людей" (1781) – збірки оповідань про неймовірні пригоди та фантастичні подорожі. Особливо популярним ім'я Мюнхгаузена стало після появи "Оповідань барона Мюнхгаузена про його незвичайні мандрівки і воєнні пригоди в Росії" (1786) англійського письменника Р. Распе. Того ж року Г. Бюргер перекладає цей твір німецькою мовою. К. Іммерман у чотиритомному сатиричному романі "Мюнхгаузен" (1838- 1839) знов звертається до цього образу. Оповідання про пригоди Мюнхгаузена неодноразово видавалися в різних країнах у переробках для дітей.

У переносному значенні Мюнхгаузен – веселий брехун і хвалько; людина, що втратила почуття міри.

Бачить навіть сліпий

APPARET ID QUIDEM... ETIAM CAECO. Тіт Лівій («Ab Urbe condita») розповідає про переговори між правителем Македонії Філіппом V та представниками федерації давньогрецьких міст Етолії, які боролися на його боці. Наголошуючи, що йдеться про перемогу або поразку, Філіпп V зауважив, що це бачить навіть сліпий, натякаючи на хворобу очей етолійського керманіча. Афоризм вживають для того, щоб переконати опонента в очевидності та незаперечності наведених аргументів.

Беатріче

У книзі "Нове життя" (1292) великий італійський поет Данте Аліг'єрі оспівав флорентійку Беатріче Портінарі, ідеалізований образ якої став одним з центральних у його творчості. У переносному значенні Беатріче – предмет чистого й вірного кохання.

Без надії сподіваюсь

CONTRA SPERM SPERO. Назва вірша української письменниці Лесі Українки, що стала крилатим виразом, який містить заклик до терпіння і мужності у подоланні життєвих перешкод, виклик важкій долі.

Безплідна смоківниця

Вислів про бездітну жінку, а також про тих людей, чиї справи не приносять результатів. (Євангеліє від Матвія, 21, 19)

Без Церери і Венера байдужа

(без їжі і матеріального добробуту любові немає) — SINE CERERE ET LIBERO FRIGET VENUS. Афоризм-алегорія, героями якого є античні богині Церера і Венера. Культ Церери був поширений серед римських хліборобів. Щороку у квітні в Римі на честь Церери відбувалися свята, що називалися цереалії. «Дари Церери» — перен.: земні плоди. Венера спочатку також була богинею родючості і рослинництва. Зі становленням релігії вона стає богинею подружнього життя. Афоризм наголошує на приматі матеріального над духовним. Римському комедіографу Теренцію належить такий варіант виразу: «Без Церери і Вакха Венера байдужа».

Біла ворона (Крук)

Вислів із 7-ї сатири староримського поета I-II ст. н. е. Ювенала:

Царства дає він [випадок] рабам, полоненим – тріумфи,

Тільки щасливців таких менше, ніж білих ворон.

Білі ворони – альбіноси – надзвичайно рідко зустрічаються в природі, тому й виникло таке порівняння.

У наш час вираз "біла ворона" означає не тільки незвичайну людину, але й рідкісне явище.

Блажен муж, що не йде на раду нечестивих

Вираз походить з Біблії, де сказано: "Блаженний муж, що не ходить на раду нечестивих, і не ступає слідом за грішниками, і в зібранні злоріків не сидить" (Псалом 1,1). Часто вживається в літературній мові у прямому та переносному, іронічному, значеннях.

Т.Г.Шевченко в "Давидових псалмах" використовує цей вислів як засіб характеристики громадянських чеснот людини:

Блаженний муж на лукаву

Не вступає раду,

І не стане на путь злого,

І з лютим не сяде.

Блаженні миротворці

Вислів про тих, кому вдалося примирити ворогуючі сторони. (Слова Ісуса, Євангеліє від Матвія, 5, 9)

Блудний син

У євангельській притчі (Лука, '15,' 11-32) розповідається про блудного сина, який, живучи розпусно, розтратив на чужині все, що мав. Убогий, голодний і хворий, повернувся він на батьківщину. З радістю зустрів його батько, одягнув у дороге вбрання і наказав заколоти відгодоване теля. "Повернення блудного сина" є однією з кращих картин великого голландського художника XVII ст. Рембрандта. На сюжет євангельської легенди Т. Г. Шевченко створив серію гравюр.

У переносному вживанні "блудний син", "син марнотравний" – людина, що розкаялася в своїх помилках.

Бочка (діжка) Данаїд

Давній міф розповідає, що якийсь Данос втік від свого брата-близнюка і став царем у грецькому місті Аргосі. Але п'ятдесят синів його брата розшукали Даноса і запропонували п'ятдесяти його дочкам — Данаїдам вийти за них заміж. Данос дав на це згоду, але вручив кожній із своїх дочок по кинджалу, щоб вони, як тільки одружаться, негайно повбивали своїх чоловіків. Так вони й зробили, крім однієї, яка справді любила свого нареченого. За цей злочин боги прирекли Данаїд цілу вічність наповнювати водою з річок підземного царства бездонну бочку.

У наш час, коли хто-небудь робить марну працю, кажуть:

«Він хоче наповнити бочку Данаїд».

Буря в склянці води

Вираз належить французькому письменникові і філософу Ш.-Л. Монтеск'є (1689-1755). Цими словами він характеризував політичні події в карликовій республіці Сан-Маріно. Подібні вирази ("буря в ложці", "гроза з корита") зустрічаються і в античних авторів (Афіней, Ціцерон).

Значення цього вислову: велике хвилювання з незначного приводу, дрібні події, які штучно роздуваються.

Бути чи не бути

Слова з монологу Гамлета, героя трагедії "Гамлет, принц Датський" (1601) великого англійського драматурга В. Шекспіра.

У переносному вживанні означають: найважливіше питання, питання життя і смерті.

Вавілонська вежа

Вираз походить з біблійського міфу про те, як люди намагалися побудувати у Вавілоні вежу, що сягала б неба. Розгніваний таким зухвальством, бог змішав мови будівників, вони перестали розуміти один одного, і будівництво невдовзі було припинене (Буття 11:1-9). Вживається на означення справи, яка ніколи не буде завершена.

Важіль Архімеда

Так говорять про вірний спосіб вирішити будь-яку проблему. Архімед (278 - 212 гг. до н. е.) винайшов важіль. Про свій винахід він казав: "Дайте мені точку опори, і я переверну Землю", або, як варіант з давньогрецької: "Дай, де стати, і я поверну Землю".

Валтасарів бенкет

Великі багатства зібрали у Вавілоні його царі. Нікого не боялася могутня держава Вавілонія. І не помічав останній вавілонський цар Валтасар, як міцніла сусідня Персія. Свавільний Валтасар не зважав ні на жерців, ні на купців, до порад яких прислухалися його попередники. Дні і ночі бенкетував він у своєму палаці, забувши про державні справи.

Тим часом військо персів підійшло до мурів Вавилона. І от уночі, розповідає легенда, напівп'яний Валтасар і його вельможі побачили на стіні великого залу руку, яка написала вогненними буквами слова: «Пороховано, зважено й віддано персам». Це був останній бенкет Валтасара. Тієї ж ночі жерці відчинили ворогам брами Вавилона, а вранці Валтасара знайшли мертвого в його палаці.

Ось чому вислів «Валтасарів бенкет» означає: веселе, легковажне життя перед великим лихом.

Варфоломіївська ніч

Масова різня гугенотів (протестантів) у Парижі в ніч на 24 серпня 1572 р. – свято святого Варфоломія. Католики тоді по-зрадницькому знищили близько 30 тис. гугенотів. Події Варфоломіївської ночі відображені в ряді літературних творів ("Хроніка часів Карла IX" П. Меріме, "Юність Генріха IV" Г. Манна та ін.).

Вживається на означення жорстокої масової розправи.

Вертер

Ім'я героя роману Й. В. Гете "Страждання молодого Вертера" (1774). Вертер пристрасно закоханий у наречену свого друга Шарлотту. Коли вона з почуття обов'язку виходить заміж, він кінчає життя самогубством.

В сучасному значенні Вертер – уособлення трагічної долі безнадійно закоханої людини.

Випускати духа з пляшки

Вислів з "Казки про рибалку" ("Тисяча і одна ніч"): "І він витяг ніж, і трудився над свинцем, поки не зірвав його з пляшки, і поклав її боком на землю, і потряс її, щоб те, що було в ній, вилилось, – звідти не полилось нічого, і рибалка надзвичайно здивувався. А потім з пляшки пішов дим, який піднявся до хмар небесних і поповз по обличчю землі, і коли дим вийшов увесь, то зібрався, і стиснувся, і затремтів, і зробився іфритом (духом) з головою в хмарах і ногами на землі".

Вживається на позначення несподіванок (найчастіше неприємних), причиною яких була наша ж необережність.

Від великого до смішного один крок

Першоджерелом цього вислову є слова французького письменника Ж.-Ф.Мармонтеля (1723-1799): *"Взагалі усе смішне стикається з великим"* (Твори, т. V, 1787).

Цю фразу часто любив повторювати Наполеон під час втечі з Росії в грудні 1812 року французькому послу у Варшаві де Прадту, про що останній згадує в своїй книзі "Історія посольства у Велике герцогство Варшавське" (1816). Біограф Наполеона де Ремюза в своїх мемуарах свідчить, що цю фразу Наполеон промовляв і раніше.

Відкрити Америку

Цей вислів іронічно характеризує явище (предмет), яким давно відоме, яке намагаються видати за щось нове і надзвичайно важливе. Широко вживається в творах російських письменників XIX ст. (наприклад, у М.Є.Салтикова-Щедріна в "Листах до тітоньки").

Вогнем і мечем

Вираз походить від афоризму, приписуваного старогрецькому лікареві Гіппократу (460-370 до н. е.): "Чого не лікують ліки, те виліковує залізо, чого не лікує залізо, те виліковує вогонь". Пізніше (у римських поетів I ст. до н. е.) вислів набув переносного значення: знищувати ворога зброєю і пожежами.

Зараз він означає, безжалісно знищувати що-небудь, застосовуючи крайні міри насильства. Ці слова були гаслом польської шляхти; часто використовуються для її характеристики.

Газетна качка

Є кілька версій походження цього поняття, з яких дві найбільш поширені.

Згідно з першою з них, в Європі XVI ст. були популярні розповіді бувалих людей (моряків, єзуїтів-місіонерів) про якусь землі, де всього в достатку, а, наприклад,, качок так багато, що вони сидять навіть на деревах. І варто-де тільки потрясти дерево, як жирні, нелякані качки самі падають з гілок, подібно перезрілим грушам. Вважається, що такі розповіді і стали причиною того, що слово «качка» стало асоціюватися з вигадкою, небылицей. І коли у Франції в

XVI ст. почали виходити «фейлетони» (перші газети, схожі на листівки), французи почали зневажливо називати «качками» ті їх повідомлення, достовірність яких викликала великі сумніви.

Друга версія. У Німеччині XVII ст. редактори газет зазвичай ставили букви NT (скорочення від латинського поп testantur - «не перевірено») під тими новинами, в достовірності яких вони не були впевнені. А скорочення NT звучить як «энтэ», і точно так само вимовляється слово «качка». Звідси і назва для всякого роду помилковою газетної інформації.

Традиційно використовується стосовно до помилкових повідомлень у пресі, які робляться в політичних або комерційних цілях (для публікації сенсаційного матеріалу, який повинен підняти, тираж газети, змусити про неї говорити тощо).

Джерело: <http://bibliograph.com.ua/encSlov/4/2.htm>

Ганнібал біля воріт

HANNIBAL AD/ANTE PORTAS. Вираз вживають, як вказівку на близьку і серйозну небезпеку. Відповідає висловам "ворог біля воріт", «війна біля воріт". Вперше фразу вжив Цицерон («Філіппіки», I, 5, 11): "З якої ж причини вчора в таких грубих виразах вимагали мого приходу в сенат? Ганнібал, мабуть стояв біля воріт?" Фраза також зустрічається у Тита Лівія («Історія Риму від заснування міста», XXIII, 16) Ганнібал підійшов до самих воріт міста Ноли. Ці слова прийнято пов'язувати з подіями 211 р. До н.е. е. Ганнібал привів своє військо під Рим, проте простоявши під містом кілька днів і не зробивши штурму, відійшов від нього. Тит Лівій (там же, XXVI, 7) пише, що серйозної небезпеки для Риму не було, а Ганнібал прагнув змусити римське військо зняти облогу з багатого і сильного міста Капуї, за п'ять років до цього перейшов на бік Карфагена. Його план не вдався. Римське військо продовжило осаджувати Капую, а Ганнібал не володів достатніми силами для штурму Риму.

Ганнібалова клятва

Вислів означає рішучість боротися до кінця, не дивлячись ні на що. Ще Ганнібаловою клятвою називають обітницю, яку людина дає в юності, збираючись присвятити себе якійсь справі на все життя.

З історії Стародавнього світу відомо, що Рим і Карфаген протягом тривалого часу були непримиренними ворогами, які суперничали в боротьбі за панування в Середземному морі. Карфагенський правитель Гамількар шалено ненавидів Рим і передав цю зненависть своєму синові Ганнібалу, який з дитинства разом із батьком приймав участь у воєнних походах. Легенда свідчить, що коли Ганнібалу було дев'ять років, він поклявся батькові зберегти непримиренну ворожість до Риму, який перетворив Карфаген на свою колонію. Цій клятві він був вірний до кінця.

Завоювавши частину Піренейського півострова, Ганнібал пішов у Південну Галлію, а звідти через Альпи в Італію, де й розбив римлян у декількох битвах. Але йти в Рим Ганнібал не ризикнув. Ослаблений довготривалою війною, Ганнібал врешті-решт вимушений був повернутися в Африку, де його військо було розбите римлянами. Після укладення миру римляни вимагали видачі їм Ганнібалла, але той втік на Схід і щоб не потрапити в руки ворога, отруївся. А римляни зруйнували Карфаген вщент.

Гвардія вмирає, але не здається

З французької: *La garde meurt et ne se rend pas!*

Епітафія на пам'ятнику французькому генералу Камбронну (1770 - 1842). Ці слова він, за легендою, виголосив на полі битви при Ватерлоо (18 червня 1815 р.). Але насправді Камбронн, будучи важко пораненим, потрапив у полон і згодом сам публічно відрікся в 1835 р. від приписаних йому історичних слів. Тим не менш місто Нант, в якому народився Камбронн, увічнив їх на пам'ятнику генералу (1845).

З іншого боку, один з солдатів Камбронна, Антуан Делю, який стояв з ним поруч у битві, стверджував, що генерал сказав ці слова двічі, і вони були підхоплені іншими гренадерами (*L'arousse P. Fleurs historiques, Paris*).

На цю ж фразу претендували і сини вбитого під Ватерлоо якогось полковника Мішеля, стверджуючи, що фраза належить їхнім батькові, що підтверджувалося і показаннями свідків. Деякі газети Франції навіть зробили з цього приводу спеціальне розслідування, але воно не призвело ні до якого певного результату.

Вперше про «легендарні слова Камбронна» повідомив в газеті «Independent» (19 червня 1815 р.) журналіст Ружмон, який, як припускають, і є їхнім автором.

Популярною ця фраза стала завдяки художнику Шарле (1792-1845). Він зробив такий підпис до своєї літографії «Гренадер при Ватерлоо» (1817), яка згодом розійшлася у численних відбитках по всій Франції.

Гидке каченя

Назва казки данського письменника Ганса Хрістіана Андерсена (1805 - 1875), В ній говориться, що одного разу серед вилупилися каченят виявився один потворний - «гидке каченя», несхожий на побратимів. Над ним сміялися, третирували, але настав час, каченя виріс і виявився прекрасним... лебедем.

Казка завершується мораллю-афоризмом: «Не біда з'явитися на світ у качиному гнізді, якщо ти вилупився із лебединого яйця!»

Алегорично: про людину, чії справжні достоїнства відкриваються несподівано для оточуючих.

Дарунки данайців

Вислів виник із грецьких сказань про Троянську війну, зокрема, троянського коня. Вживається у значенні: підступні дарунки, що несуть із собою загибель.

Дамоклів меч

Вислів пішов з давньогрецької легенди, яку розповів Цицерон у творі "Тускуланські розмови". Дамокл, один з наближених сіракузького тирана Діонісія Старшого (432 - 367 рр. до н.е.), став говорити, що Діонісій - один з найщасливіших людей. Останній посадив Дамокла на своє місце, а над його головою повісив меч на кінській волоссині, як символ тих небезпек, що можуть спіткати правителя.

Діжка Данаїд

За грецькою міфологією п'ятдесят доньок царя Лівії Даная - Данаїди за наказом свого батька вбили у шлюбну ніч власних чоловіків. Тільки одна з них наважилася не послухатися батька. У покарання Данаїди повинні були в Аїді вічно наповнювати водою бездонну діжку. У переносному розумінні — «діжка Данаїд», «робота Данаїд» — даремна і нескінченна праця. Міф про Данаїд вперше викладений римським письменником Гігіном (Байки), проте образ

бездонної посудини зустрічається у древніх греків раніше. Першим використав вираз «діжка Данаїд» Лукіан.

Драконівські закони

Так називають надзвичайно суворі закони за ім'ям Драконта, першого законодавця Афінської республіки (VII ст. до н.е.). Існувала легенда, що ці закони були написані кров'ю (Плутарх "Солон")

"Дурість - дар Божий, але не треба ним зловживати"

Вислів приписують канцлеру Пруського королівства, пізніше Німецької імперії Отто фон Бісмарку. Першоджерело - строка з віршованої новели "Дитя феї" німецького письменника Пауля Гейзе.

Іронічний вислів до якихось дурних вчинків, слів.

"Єдина й неподільна від Карпат і до Кавказу самостійна, вільна Україна"

Автором цих слів був відомий громадський діяч, адвокат, автор книги "Самостійна Україна" Микола Іванович Міхновський, уродженець с. Турівки Прилуцького повіту (тепер Згурівський район Київської області). Вони містяться в документі під назвою "10 заповідей УНП", які на рівні із брошурою «Самостійна Україна» стали найвидатнішим твором і спадком Миколи Міхновського, що без сумніву спричинив потужний вплив на становлення, розвиток та формування українського націоналізму. Розроблені вони були особисто Міхновським у 1903 році як своєрідний партійний «кодекс честі» для членів УНП та бажаючих вступити у партію.

Ось ці заповіді (подається мовою оригіналу):

1. Одна, єдина, неподільна, від Карпат аж до Кавказу самостійна, вільна, демократична Україна — республіка робочих людей.
2. Усі люди — твої браття, але москалі, ляхи, угри, румуни та жида — се вороги нашого народу, поки вони панують над нами й визискують нас.
3. Україна для українців! Отже, вигонь звідусіль з України чужинців-гнобителів.
4. Усюди й завжди уживай української мови. Хай ні дружина твоя, ні діти твої не поганяють твоєї господи мовою чужинців-гнобителів.

5. Шануй діячів рідного краю, ненавидь ворогів його, зневажай перевертнів-відступників — і добре буде цілому твоєму народові й тобі.
6. Не вбивай України своєю байдужістю до всенародних інтересів.
7. Не зробися ренегатом-відступником.
8. Не обкрадай власного народу, працюючи на ворогів України.
9. Допмагай своєму землякові поперед усіх, держись купи.
10. Не бери собі дружини з чужинців, бо твої діти будуть тобі ворогами, не приятелюй з ворогами нашого народу, бо ти додаєш їм сили й відваги, не накладай укупі з гнобителями нашими, бо зрадником будеш.

Джерело: П.Мірчук. Микола Міхновський. Апостол української державності. Т-во Української Студіюючої Молоді ім. М. Міхновського. - Філадельфія, 1960. - с.46

За Волгою для нас землі немає

Слова належать радянському снайперу Василю Зайцеву, які він сказав під час оборони Сталінграда у вересні 1942 р. Ці слова стали девізом захисників Сталінграда. Сам Василь Зайцев під час Сталінградської битви він знищив 242 гітлерівці. Але задовго до того, як набула великого поширення ця фраза легендарного снайпера, військова рада 62-ї армії, зібрана Чуйковим після його призначення, ухвалила рішення, про яке одразу ж повідомили війська: «Командувачу і штабу армії залишатися на правому березі, у Сталінграді, і на лівий берег або на острови не відходити...». Оборonoю Сталінграда, яка тривала 125 днів, завершився найважчий для Червоної армії період Великої Вітчизняної війни. У місті на Волзі були закладенні умови для переходу до контрнаступу. У Сталінградській битві протягом липня–листопада 1942 року ворог утратив майже 700 тисяч офіцерів та солдатів, понад тисячу танків, дві тисячі гармат та мінометів, 1240 літаків.

І сказав брате: "Се моє, та це моє також"

Ці рядки є у творі "Слово о полку Ігоревім", і промовляють їх руські князі один до одного: "Перестали князі невірних воювати, стали один одному казати: "Се моє, та це моє також, брате!" Стали вони діла дрібні вважати за великі, на себе самих підіймати чвари..." ("Слово о полку Ігоревім" у перекладі М.Рильського). У цьому творі йдеться про похід Ігоря на половців, під час якого він зазнав поразки. У 1184 р. Великий князь київський Святослав Всеволодович здійснив з

іншими князями вдалий похід до Половецького степу. Його було розпочато ранньою весною, щоб застати кочовиків в зимівлях. Новгород-Сіверського князя Ігоря Святославича також було запрошено взяти участь у цьому поході, але він не встиг підійти з військом через погодні умови. Не дочекавшись на нього, князі вирушили у степ, й Ігор залишився без своєї частки слави. Тому влітку цього ж року він здійснив самотійно зі своїми родичами похід на половців. Але цього успіху йому здалося замало. Тому в наступному, 1185 р., зібравши дружини свого брата Всеволода Курського та декількох небожів, він вирушив "пошукати долі на Дону великім". Похід закінчився невдало - повним розгромом княжого війська. Це сталося, по-перше, через неузгодженість у діях князів; по-друге, у 1185 р. половецькі хани об'єдналися під приводом Кзака, Кобяка та Кончака з метою завдати Русі удару у відповідь. Саме на це об'єднане військо й натрапили дружини Ігоря та Всеволода.

В наш час ці слова можуть використовуватись в особистих стосунках для засудження егоїзму.

Йти до Каносси

Означає каятись, принижуватись, йти до свого найлютішого ворога, який переміг. Вислів виник у зв'язку з незвичайним завершенням тривалої політичної боротьби німецького імператора Генріха IV (1056 - 1106 рр.) з Папою Григорієм VII (1073 - 1085 рр.). Будучи проклятим Папою за непокору, Генріх взимку 1077 р. пішов пішки до Каносси, де тоді знаходився Папа, щоб покаятися.

"Мета виправдовує засоби"

Фразу приписують Ніколло Макіаваллі

Між Сциллою та Харибдою

За віруванням давніх греків, на прибережних скелях по обидва боки Лисинської протоки жили два чудовиська: Сцилла та Харибда, що знищували мореплавців ("Одіссея" Гомера). Відтак, вислів використовується в значенні: опинитися між двома ворожими силами.

Мій жереб з голяками

З 1769 р. Сковорода вів мандрівне життя, не спокушаючись різноманітними посадами й чинами, щоразу відхиляючи пропозиції церковних і світських осіб. Навіть Катерині II не вдалося залучити Сковороду до царського двору. Він, вірний син України, не міг піти на службу до жінки, яка душила кріпацтвом його народ. У збірці "Сад божественних пісень" Сковорода звертається до вельможного панства: "Мій жереб з голяками". Його вірші є прихованим протестом проти самодержавної влади в Україні. Ці слова розкривають його життєву позицію, його вибір, який свідчить про глибоку повагу до народу.

Над усією Іспанією безхмарне небо

Кодовий сигнал радіостанції в іспанському місті Сеута, який слугував заклик до повстання військових заколотників в Іспанії, що призвело до громадянської війни 1936-1939 рр.

Приводом до громадянської війни стали події 13 липня 1936 р., коли у відповідь на вбивство в Мадриді офіцера було забито депутата-монархіста Х. Кальво Сотело.

17 липня в іспанському Марокко група вищих іспанських військовиків під орудою генералів Мола та Санхурхо повстали проти уряду Народного фронту. 20 липня внаслідок авіакатастрофи Санхурхо загинув і у вересні військова хунта проголосила своїм вождем генерала Франсіско Франко. Радіостанція м. Сеута передала умовний сигнал: «Над усією Іспанією безхмарне небо» (исп. Sobre toda España el cielo está despejado), який слугував наказом до виступу заколотників по всій країні.

До заколотників приєдналися 120 тис. військовослужбовців - 80 % збройних сил держави, моральну підтримку надала католицька церква. Кардинал Гома закликав здійснити «хрестовий похід проти червоних», під якими він мав на увазі Народний фронт. Іспанські єпископи направили Ф. Франко колективного листа з підтримкою його боротьби. Розпочалася громадянська війна, яка спричинила гостру міжнародну кризу і яку п'ять років по тому Ф. Франко назвав «першою битвою за новий порядок».

Не підніму руку на брата свого

Фразу приписують молодшому сину князя Володимира Великого Борису Володимировичу. Ще за життя батька Борис отримав у спадок Ростов. Керуючи своїм князівством, він прославився також як хоробрий і вправний воїн. Незадовго до своєї смерті великий князь Володимир закликав Бориса до Києва і направив його з військом проти печенігів. Після смерті Володимира, старший син його Святополк, що був у той час у Києві, оголосив себе великим князем Київським. Борис в цей час повертався з походу, так і не зустрівши печенігів, ймовірно, злякалися його і втекли у степи. Дізнавшись про смерть батька, він сильно засмутився. Дружина умовляла його піти до Києва і зайняти великокнязівський престол, але святий князь Борис, не бажаючи міжусобних чвар, розпустив своє військо: «Не підніму руки на брата свого, та ще й на старшого від мене, якого мені слід вважати за батька!»

"Петра та Павла розсудить Бог"

Слова приписують наказному гетьману Лівобережної України Павлу Полуботку, якого було призначено старшиною у 1722 - 1724 рр. Павло Полуботок походив із козацько-старшинського роду Сіверщини, навчався у Києво-Могилянській колегії, був одним із претендентів на гетьманство ще в 1708 р., але через недовіру Москви його кандидатура була відхилена. Ставши наказним гетьманом, П.Полуботок намагався чинити опір російській політиці ліквідації української автономії. Щоб нейтралізувати втручання Малоросійської колегії у внутрішнє життя Гетьманщини розпочав реорганізацію суду, спрямовану на викорінення хабарництва та волокити, погрожував суворими карами старшині за утиски простого населення, вимагав нещадно розправлятися з ініціаторами різних заколотів. Одночасно відправляв до царя численні петиції та делегації з проханням розпустити Малоросійську колегію та відновити гетьманство.

Опозиційна діяльність українського уряду викликала роздратування Петра I, який збільшив повноваження Малоросійської колегії, перетворивши її з контролюючої на владну адміністративну структуру. Одночасно він викликав П.Полуботка та його однодумців до Санкт-Петербурга, де наказав їх заарештувати та ув'язнити у Петропавловській фортеці. Частина з них, у тому числі й сам Полуботок, померли від жорстоких катувань під час слідства, уцілілих звільнили лише після смерті Петра I на початку 1725 р. померли

підчас слідства, уцілілих звільнили лише після смерті Петра І на поч. 1725 р. Такою була розплата за оборону автономних прав Гетьманщини.

У народній пам'яті Павло Полуботок залишився зразком героя мученика, який у період загального занепаду національної гідності кинув звинувачення в обличчя російському самодержцеві Збереглася легенда про те, що перед смертю П.Полуботка Петро І прийшов до нього в тюрму і просив вибачення за кривди. Тоді гетьман сказав: "За невинне страждання моє і моїх земляків будемо судитися у спільного судді. Бога нашого, скоро станемо перед ним, і він розсудить Петра з Павлом".

Після нас хоч потоп

Цей вислів приписують французькому королю Людовіку XV, але мемуаристи стверджують, що він належить фаворитці цього короля маркізі де Помпадур. Вона сказала це в 1757 р., щоб заспокоїти короля, засмученого поразкою французьких військ біля Росбаху. Можливо, ця фраза - алюзія на вірш невідомого грецького поета, що його часто цитували Цицерон та Сенека: "Після моєї смерті нехай світ у вогнищі загине". За часів свого правління Людовік XV (1715 - 1774) та його оточення вели розкішний спосіб життя. Вони витрачали гроші казни, використовуючи їх для власних розваг: купували коштовний одяг, влаштовували бали, будували палаци. Людовік XV мало приділяв уваги державним справам, віддаючи перевагу розвагам. Народ Франції, на його думку, існував лише для того, щоб задовольняти бажання й примхи короля. Версаль продовжував веселитись. Гроші текли без обліку, хоч вибивати їх з народу ставало дедалі важче. Також вважається що за цих обставин Людовік XV заявив: "На наш вік вистачить", а потім додав і слова: "Після нас хоч потоп".

Путята хрестив мечем, а Добрия вогнем

Напередодні хрещення Київської Русі й створення єдиної Київської держави слов'янське язичництво досягло найбільшого розвитку. Протягом IX-X ст. при Ігорі, Святославі та Володимирі культ Перуна став державною релігією Руси-України. Але вже у 988 р. князь Володимир, підкорюючись вимогам часу й особистим мотивам, приймає християнство. Володимир хрестився сам (згідно з "Повістю временних літ" ще в Корсуні, у Криму), хрестив своїх бояр і під страхом покарання примусив хреститися всіх киян і все населення країни.

Християнство через Київ прийшло згодом і до них. Знаті і заможні верстви населення приймали нову релігію порівняно легко і навіть охоче, як таку, що користувалася заступництвом центральної влади. Найбільш прихильними до старої язичницької віри були низи суспільства. Нова релігія впроваджувалася насильним шляхом і в Києві, і в інших містах. “Путята хрестив мечем, а Добриня вогнем”, - так говорили в той час про воєвод князя Володимира, які хрестили Новгород. В наш час фразелологізм можна застосовувати, ілюструючи надзвичайно жорстокі методи впровадження реформ.

Революція пожирає своїх дітей

Слова, сказані перед стратою відомим діячем Великої французької революції Жоржем Жаком Дантоном (1759-1794). Він став однією з багатьох жертв, загиблих від рук недавніх соратників. У 1794 р. якобінці видали ряд декретів, які поклали початок "великого терору", який був спрямований проти всіх "ворогів народу", проти тих, хто "так чи інакше сприяв ворогам Франції", намагався порушити "чистоту і силу революційних принципів" і т. ін. Жертвою репресій ставали як дворяни-роялісти, так і самі революціонери, які з тих чи інших причин оголошувалися "ворогами народу". Так, Ж. Дантону, К. Демулену та їх однодумцям, які виступали проти крайнощів терору, за перемир'я з зовнішнім ворогом (щоб надати країні перепочинок), дали прізвисько "поблажливих", звинуватили у сприянні ворогам революції і після короткого суду стратили на гільйотині 5 квітня 1794 р.

Стоячи перед лицем революційного трибуналу, Ж. Дантон з гіркотою кинув його членам: "Це я наказав заснувати ваш підлий трибунал - так вибачать мені Бог і люди!"

Сенс виразу: логіка післяреволюційних подій така, що боротьба між самими революціонерами стає неминучою, і зазвичай люди, яких революція підносить на вершину державної влади, гинуть першими:

Увійшли в історію і інші фрази Ж. Дантона - "Сміливість, сміливість і ще раз сміливість" і "Хіба можна забрати з собою свою батьківщину на підосадах черевику?".

"Світ ловив мене та не спіймав"

Слова визначного українського філософа і поета Г. С. Сковороди (1722—1794), вибиті (як епітафія) на його надгробку. У цьому афоризмі виражено зневагу до багатства, титулів та інших земних «благ», що ними спокушали поета.

З 1769 року Сковорода вів мандрівне життя, щоразу відхиляючи пропозиції щодо різних посад та чинів. А таких пропозицій було багато. Ченці Києво-Печерської лаври, знаючи його як ученого, пропонували стати "стовпом церкви і прикрасою обителі". У відповідь почули: "Я стовпотворіння собою умножати не хочу, доволі і вас, стовпів неотесаних, у храмі Божому..." Спокутували його й і високими світськими посадами. Бажаючи ізолювати від людей, харківський губернатор запитував Сковороду, з якої причини той не обере якогось сану. І Григорій Савич пояснив, що світ подібний до театру, де кожний обирає свою роль. А він обрав і грає роль низької, простої і самотньої людини. Відмовив Сковорода навіть цариці Катерині II, заявивши: "Мені моя сопілка і вівця дорожчі царського вінця".

Не потрібні були Сковороді слава й почесні, високі посади і багатства. За щастя він вважав життя за совістю, а головне в житті - залишатися самим собою, бути вільним і незалежним. Великий філософ обрав шлях втечі від світу зла й досягнення свободи духу. У спокусливій сіті заради великого багатства і панства, заради "лакомства нещасного" Сковорода так і не дався. Він з повним правом заповідав написати на своїй могилі: "Світ ловив мене, та не спіймав". **У тебе що, шаблі немає?**

Цей крилатий вислів належить польському королю Владиславу IV Вазі. У 1620 р. він нагородив Богдана Хмельницького золотою шаблею за зразкову службу під час війни проти турок. 1646 р., коли Богдан Хмельницький у складі посольства поїхав до короля Владислава IV, новий чигиринський підстароста захопив його маєток і жорстоко побив одного з його синів. Усі спроби встановити справедливість за допомогою польського сейму не дали жодного результату, а безвладний король натякнув на нагородну зброю як на спосіб розв'язання суперечки: "У тебе що, шаблі немає?"

Хто до нас з мечем прийде, той від меча й загине

Так сказав Олександр Невський, коли на Новгород напали німецькі рицарі. Це трапилося напередодні Льодового побоїща на Чудському озері. Ця битва відбулася 5 квітня 1242 р. Німці намагалися перетнути Русі шлях до

Балтійського моря. Напередодні Олександр Невський звільнив від німців Псковську землю, після чого перед ним постала задача припинити просування ворога на Новгород. Внаслідок перемоги німецькі рицарі були повністю відкинуті від кордонів.

У наш час ці слова можна розуміти так: проти однієї сили завжди знайдеться інша сила. Щодо відносин між країнами, то на випадок війни у будь-якої держави є армія, яка застосовує силу, щоб відбити напад. За сучасних умов всі конфлікти треба вирішувати мирним шляхом. Але якщо дії терористів призводять до загибелі тисяч людей, то до них треба застосовувати аналогічні заходи, щоб викоренити це явище у світі.

"Це той Перший, що розпинав Україну, а Вторая доконала вдову-сиротину"

Слова з поеми Тараса Шевченка "Сон" (1844-45), в якій він назвав головних винуватців трагедії свого народу:

...От пішов я

Город озирати.

Там ніч, як день. Дивлюся:

Палати, палати

Понад тихою рікою;

А берег ушитий

Увесь каменем. Дивуюсь,

Мов несамопитий!

Як-то воно зробилося

З калюжі такої

Таке диво?.. Отут крові

Пролито людської —

І без ножа. По тім боці

Твердиня й дзвіниця,

Мов та швайка загострена,

Аж чудно дивиться.

І дзиґарі теленькають.

От я повертаюсь —

Аж кінь летить, копитами

Скелю розбиває!
А на коні сидить охляп
У свиті — не свиті,
І без шапки. Якимсь листом
Голова повита.
Кінь басує — от-от річку
От... от... перескочить.
А він руку простягає,
Мов світ увесь хоче
Загарбати. Хто ж це такий?
От собі й читаю,
Що на скелі наковано:
Первому — вторая
Таке диво наставила.
Тепер же я знаю:
Це той перший, що розпинав
Нашу Україну,
А вторая доконала
Вдову сиротину.
Кати! кати! людодіди!
Наїлись обое,
Накралися; а що взяли
На той світ з собою?
Тяжко-тяжко мені стало,
Так, мов я читаю
Історію України.
Стою, завмираю...

Петро Перший вщент зруйнував у 1708 р. гетьманську столицю Батурин у відповідь на угоду, що уклав гетьман Іван Мазепа зі Швецією, тоді ж (1709 р.) була зруйнована й Запорозька Січ, тому що її кошовий отаман Кость Гордієнко насмілювався підтримати гетьмана Мазепу в його прагненні звільнитися від московської неволі й перейшов на його бік з усім військом запорозьким. А Катерина Друга остаточно зліквідувала гетьманство (1764 р.) й остаточно

знищила Запорозьку Січ (1775 р.), припинивши тим самим всі прагнення до виборення будь-якої автономії.

Щодо козаків, про цих лицарських людей знаємо, що вони нашого роду, наші брати і правовірні християни

Цей вислів належить Йову Борецькому і взятий з його полемічного твору "Протестація" (1621 р.). Цей період історії України позначений виникненням греко-католицької церкви та занепадом православної. Після Брестської унії 1596 р. в Україні була скасована православна єпархія, її священники вважалися найнижчими за рангом, а православна віра - релігією селянства. Але не на довгий час. Справа в тому, що в цей період на захист українства стали козаки. Вони робили це або збройним шляхом (Криштоф Косинський, Северин Наливайко), або дипломатичним (Петро Сагайдачний). Завдяки підтримці останнього в 1620 р. було відновлено православну єпархію, і митрополитом став Йов Борецький. Таким чином, не лише козацтво захищало православну віру, але й православна віра підтримувала козацтво.

В наш час цю фразу ми можемо застосувати, наприклад, коли йдеться про стосунки між росіянами, білорусами та українцями, які мають однакові віросповідання.

Якщо ворог не здається, його знищують

Це назва статті письменника Максима Горького (псевдонім Олексія Михайловича Пешкова, 1868-1936), яка була опублікована 15 листопада 1930 р. одночасно в двох газетах «Правда» і «Известия». Цей вислів було і в самому тексті статті: «Проти нас всі, що віджило свої терміни, відведені йому історією; і це дає нам право вважати себе все ще в стані громадянської війни. Звідси випливає природний висновок: якщо ворог не здається - його знищують». Згодом ці слова, неодноразово повторені в промовах, доповідях і по радіо, стали свого роду девізом і виправданням наступних масових «чисток» і репресій. Помилково приписується В. В. Сталіну.

Алегорично про рішучий, наступальний відношенні до противнику, ворогові.

